

Bjørn Lien Bakke

Sørsamiske reindriftssamer og et norsk rettsapparat: en historisk tung historie

Ole Sangesand hadde vandra langt og lengre enn langt da han ankom Røros¹, en gang i årene etter unionsoppløsningen i 1814. Pilt-Ola, som han blei kalt, hadde vandra hele veien fra hjemplassen sin i Lysefjorden, i Rogaland. Pilt-Ola hadde en idé, en forretningsidé, og når Pilt-Ola fikk idéer så gjennomførte han de. Visstnok vandret han fra Stavanger til Beringsstredet i 1825, fordi han mente det var kjappere å vandre til Amerika enn å seile. Turen tok snaue 8 år å gjennomføre. Man skal nok ta en god del historier om Pilt-Ola med en klype salt. Men det som er faktum er at Pilt-Ola vandret fra Lysefjorden til Røros, med ens ærend å kjøpe en flokk med tamrein fra reindriftssamene i Røros-området. 300 dyr fikk han kjøpt, halvparten var i live da Pilt-Ola endelig var hjemme. Dyrene var ikke det eneste som ble med Pilt-Ola tilbake til Rogaland, med på turen var også et samisk ektepar, som dermed ble de første reindriftssamene til å drive med tamrein så langt sør i Norge. Det var ikke problemfritt å drive med tamrein i Setesdals- og Ryfylkeheiene, for der fantes både ulv og villrein. Villreinen var blitt utryddet i de samiske områdene i Norge, der var det kun tamrein igjen. Nå viste det seg at tamreinen i heiene gjerne ville vandre sammen med villreinen, og det ble vanskelig for Pilt-Ola og samegjeterne hans å holde styr på flokken. Pilt-Olas reindriftseksperiment varte bare i noen få år. Selv om det var vanskelig for Pilt-Ola og hans samiske gjetere å drive tamreindrift i området, så var det flere samer som ble inspirert av forsøket. Omtrent 50 år etter Pilt-Ola var det flere samer dro sørover for å starte opp tamreindrift i Setesdalen. Samene som dro sørover ble ikke tatt varmt imot av de lokale bøndene, og reindriften ble snart en kime til konflikt.²

Det flyttet mange sørsamiske familier til Setesdalen i 1880-årene. Sannsynligvis flyttet de sørover fordi det ikke var tilstrekkelig med beite tilgjengelig i Rørostraktene og andre tradisjonelle samiske områder. Nøyaktig hvorfor det var et stort press på tradisjonelle beiteområder er ikke enkelt å slå fast, men en kan vel anta at det var en kombinasjon av flere faktorer. Folketallet i Norge økte, og førte til at mer perifere gårder ble anlagt i det som var samiske beiteområder. Fjellet ble i større grad enn tidligere brukt av norske bønder til beite, seterdrift og fjellslått. Grensen til det russisk-kontrollerte Finland, som tradisjonelt sett hadde vært åpen for samer langt nord, ble stengt i 1852. Dette begrenset beiteområdet til samene i Helgeland, Troms og Finnmark. I tillegg hadde Røros Verk, altså kobbergruvene rundt Røros, vært i konflikt med sørsamene i området i hele sin driftstid, men konfliktene ser ut til å ha oppstått hyppigere i tiårene rundt 1850.³ Det kan derfor se ut til at det var et økende press fra det norske storsamfunnet på samiske beiteområder i årene opp mot

1880, som kan forklare hvorfor samer da bestemte seg for å prøve lykken i Setesdalen og viddene rundt.

Den samiske perioden i Setesdalen ble ikke langvarig, og forklaringen på hvorfor den ikke varte lenge henger definitivt sammen med hyppigere konflikter mellom reindriftssamer og norske bønder i andre deler av landet. Som en følge av konflikten med storsamfunnet, så ble det fra norsk side opprettet en komite, som skulle utrede en ny lov til å regulere forholdet mellom reindriften og jordbruket i landet sør for Finnmark. I 1883 var Felleslappeloven klar, og den innførte reinbeitedistrikter og etablerte et fellesansvar for skader påført innenfor distriktene. I praksis betydde dette at dersom en bonde opplevde at reinsdyr skadet eiendommen hans, gjennom for eksempel å beite ned marka, så var samene i reinbeitedistriktet kollektivt ansvarlig for å betale erstatning. Det ble samenes ansvar å sørge for at reinflokkene holdt seg i de områdene som de var blitt anvist – bøndene ble ikke pålagt å gjerde inn sine områder, for eksempel. Etter Felleslappeloven ble det nedsatt en kommisjon, *Lappekommisjonen*, som hadde som oppgave å utrede ytterligere hvordan rettsapparatet kunne beskytte norske bønders interesser kontra reindriftssamenes. Kommisjonen foreslo en ytterligere innstramning av lovverket, og i 1897 ble Tilleggslappeloven innført. Den «gjorde all beitebruk utenfor de opptegnede reinbeitedistriktsgrensene forbudt.»⁴ For samene i Setesdalen fikk disse lovendringene store konsekvenser. Beiteområdene i dalen var begrensede, og flokkene dreiv inn på beiteland som tilhørte bønder. Resultatet ble at reindriftssamene måtte betale store bøter. Like problematisk var det at forretningsmannen Thorvald Heiberg fra Kristiania begynte å kjøpe opp store landområder fra bøndene i område. Målet hans var å etablere en slags «villreinpark» hvor rikfolk fra inn- og utland kunne komme og drive jakt. Han var derfor lite interessert i å imøtekomme de samiske tamreininteressene. På grunn av bøkene og press fra Heiberg ga de siste samiske familiene opp tamreindriften i 1914. Det var derimot ikke helt slutten for reindrift i dalen – tamreinlag⁵, ledet av nordmenn og med bønder som aksjonærer, men oftest med samiske gjetere, dreiv helt fram til 1978. Driften ble altså ført over på norske hender, mens samer bidro med kompetanse og arbeidskraft.⁶

Rettsapparatet, kampen om historien og ressurskamp om beiterettigheter

Konflikter mellom samer og storsamfunnet kokte ofte ned til konflikter om beiteområder. Det var reindriftssamer og bønder som kranglet, og domstolene som felte dommer. Frem til slutten av 1800-tallet ble samiske beiterettigheter tilsynelatende anerkjent av norske domstoler. De samiske rettighetene var og er basert på sedvanerett og «alders tids bruk» - hvilket vil si at fordi reindriftsamene har blitt gitt rett til å bruke en utmark regelmessig og over lang tid, så har de opparbeidet seg en rett til å bruke utmarka også i fremtiden. Dette prinsippet var i alle fall anerkjent for de områdene av fjellet som ikke var på private hender. I en jordskiftesak på Røros i 1883 ble det slått fast at «Lappfinerne [...] ansees at være de eldste beboere paa disse kanter, [som] fra umindelige Tider, med Regjeringens og Øvrighedens Samtykke, har ernæret sig af Rendyrdrift i Norges Kongelige Almindingsfjældstrekninger».⁷ Riktignok var ikke dette en optimal rettsituasjon for sørsamene, og om landet de beitet på var privat eid så ble situasjonen mer komplisert. Det var de norske bøndenes situasjon – stedsfast jordbruk – som dannet grunnlaget for hvordan norske lover ble utformet, og det var norske menn som var dommere og som satt i juryer. Det nomadiske livet til reindriftssamer, som flyttet fra vårbeite, til sommerbeite, til høstbeite og så til vinterbeite, gav nok av muligheter for at tvister mellom de to gruppene kunne oppstå. Det var mange tilfældigheter som kunne spille inn på hvorvidt reindriftssamene beitet reinen i den ene dalen eller den andre dalen fra år til år, slik som vær og vind og ressursenes tålegrad. Hva om samene lot

reinen beite i et nytt dalføre, fordi den forrige beitemarka trengte å hente seg inn, for eksempel? At næringen var omflakkende var en viktig forskjell til norske bønders seterbeiting i fjella, som var mer stedbunden og fast.

Samenes juridiske rettigheter forvitret mot slutten av 1800-tallet. Felleslappeloven delte landet inn i reinbeitedistrikt, og det var kun områder hvor samene ble ansett for å tradisjonelt ha drevet reindrift i hvor det ble opprettet reinbeitedistrikt. Målet med Felleslappeloven var å skape ordnede forhold mellom reindriften og bøndene sør for Finnmark, men i realiteten ble det en lov som søkte å beskytte norske bønder på bekostning av samisk reindrift. Med loven ble samene i et distrikt stilt kollektivt ansvarlige for skader som reindriften påførte bøndene, uavhengig av hvorvidt bøndene gjerdet inn områdene sine eller ei. Et annet problematisk aspekt ved loven var at den åpnet for at reinbeitedistriktsgrensene kunne endres, dersom reinens beiting var ubeleilig for jordbruket. Riktignok skulle et slikt beslag kompenseres med at det ble tilført nye landområder til distriktet, men loven åpnet opp for at viktige og tradisjonelle beiteområder ble fjernet fra distriktene.⁸ Reindriftssamenes rettstilstand ble ytterligere forverret av Tilleggslappeloven i 1897. Da ble det lagt ned forbud mot samisk reindrift utenfor distriktene, og retten til å få erstattet tapte beiteområder med nye områder ble mistet. Sørsamer mistet ved Tilleggslappeloven viktige beiteområder i «Trollheimen, deler av Gauldalsvidda og traktene vest for Glomma i Hedmark samt fjellpartiet omkring Sålekinna øst for Glomma.»⁹ Akkurat som i Setesdalen så betydde ikke dette en slutt for reindriften i områdene – den ble fortsatt av norske tamreinlag. Samisk reindrift gikk fra å bli sett på som en rettighet ervervet gjennom generasjoners bruk av land, til en juridisk tilstand som jurister kaller «tålt bruk». Tålt bruk vil si at du som bruker av en grunn, må spørre grunneieren om tillatelse, og selv om grunneieren gir tillatelse så kan han eller hun når som helst trekke tilbake sin tillatelse.¹⁰ Tålt bruk var den rettsoppfattelsen som det norske rettsvesen anla ovenfor samisk reindrift helt frem til 1950-tallet.

Yngvar Nielsens fremrykkingsteori og rasehierarki

Denne forvitringen av samenes juridiske rettigheter hang sammen med en økning i konflikter mellom reindriftssamer og bønder, men det var særlig også to andre faktorer som forsterket situasjonen. Dette var sosialdarwinismens økende utbredelse i samfunnet, og en ny teori om når sørsamene kom til Rørostraktene som ble forfektet av historikeren Yngvar Nielsen.

Yngvar Nielsen var, i likhet med Pilt-Ola, en mann som likte å legge ut på vandring. Han var formann i den norske turistforening mellom 1890 og 1908, og han ga ut *Reisehaandbog over Norge* i 12 utgaver mellom 1879 og 1908. Men kanskje enda viktigere, så var han en vel ansett historiker og leder av Etnografisk Museum fra 1877 og frem til sin død i 1916. I 1890 ble han professor ved Universitetet i Oslo. Nielsen fikk i 1889 et stipend for å forske på samiske bosetninger langs svenskegrensa mellom Namdalen i nord til Femunden i sør. Nielsen konkluderte med at sørsamene i Trøndelag ganske nylig, i løpet av 1600- og 1700-tallet, hadde vandret sørover. Denne teorien, *fremrykningsteorien*, la han fram i et foredrag, «*Lappernes fremrykning mot syd i Trondhjems stift og Hedemarkens amt*», i 1889 – Nielsen må ha vært en særs effektiv forsker. Bevisene for denne teorien var at det var et fravær av beviser for sørsamisk tilstedeværelse. Nielsen fant ikke samiske stedsnavn, han fant ingen offerplasser, og han fant ingen gravplasser. Nielsens fremrykningsteori fant sin vei til *Lappekommisjonen* som var blitt oppnevnt av Stortinget for å videreutvikle Felleslappeloven. Lappekommisjonen henviste til hans «videnskabelige Forskning»¹¹ da den slo fast at sørsamene ikke hadde rett til å hevde rettigheter etter alders tids bruk i den trønderske fjellheimen. De mente at den retten tilhørte bøndene som drev fjellslått, seterdrift og hadde dyr på

beiter – for det var de som var der først, samene kom kun i nyere tid, og for nylig til å ha ervervet seg rettigheter. Nielsens fremrykkingsteori brøyt med både den tidligere historiske oppfatningen og den rettslige oppfatningen blant nordmenn. Tidligere hadde man antatt at samene var de første som hadde bosatt seg i Norge, og at det folkeslag som ble til nordmenn kom vandrende inn i Skandinavia etter samene.¹²

Nielsens syn på samer var, og dette var ikke uvanlig for hans samtid, svært negativt. For eksempel skriver han i sin *Reisehaandbog* fra 1883: «Røroslapperne ere de sydligste af de nomadiserende lapper, men selv for Lapper at være staa de paa et lavt Trin. Meget skiddenfærdige.»¹³ I Nielsens samtid stod sosialdarwinismen sterkt blant vitenskapsfolk, og deres teori var at de forskjellige menneskerasene var på forskjellige utviklingstrinn og hadde forskjellige egenskaper. Disse tankene gjennomsyret også den rapporten som Lappekommisjonen kom til å levere til Stortinget i 1897, og som dannet grunnlaget for Tilleggslappelovene. Lappekommisjonen var blitt nedsatt i 1889, uten at den hadde noen samiske representanter.¹⁴ I henhold til rasehierarkiet så ble samene sett på som et mindre utviklet, og dermed også mindre ønsket, folkeslag. Samer ble utsatt for vitenskapelige eksperimenter, slik som hodeskallmåling. Den samiske kulturen ble forsøkt utryddet gjennom at den norske staten anla en fornorskningsspolitikk, hvor for eksempel samiske barn ble sendt på internatskoler hvor målet var at de skulle ta til seg norsk språk og kultur, og det samiske skulle fordrives.¹⁵ Reindriften var heller ikke unntatt å bli tolket inn i et hierarkisk rammeverk. Reindrift ble ansett for å være en mindre økonomisk utviklet og utviklende næring enn jordbruk, og derfor burde staten forfordle bønder over samer. Dermed fantes det i 1880-1890-årene vitenskapelige og sosiale argumenter for å diskriminere samer, og disse legitimerte det nye lovverket som ble skapt.

Etter krigen – et skritt frem og to tilbake?

Etter krigen endret det norske rettsapparatets oppfatning av samenes rettigheter seg igjen. Høyesterett gikk bort fra å se på samisk reindrift som tålt bruk, og gikk tilbake til den rettsstilstanden som ser ut til å ha eksistert før Felleslappeloven i 1883. Å drive reindrift på privat grunn ble godtatt, så lenge en kunne bevise at reindriften hadde vært drevet i lang tid – altså var det på ny prinsippet om alders tids bruk og sedvanerett som ble fulgt. Stemmer i norsk academia tok til orde for at Yngvar Nielsens fremrykkingsteori hadde noen store svakheter, og den rene rasismen som samene ble utsatt for begynte å bli diskreditert og svekket, sjøl om den stadig var til stede. Fornorskingsperioden gikk mot slutten. Alt dette førte til en forbedring av reindriftssamenes rettsstilstand, men det var fortsatt flere skjær i sjøen. Yngvar Nielsens fremrykkingsteori var fortsatt tillagt stor vekt, og reindriftssamenes driftsform gjorde det fortsatt vanskelig å påvise konkret hvorvidt en faktisk hadde vunnet rett ut fra alders tids bruk og sedvanerett. Mangelen på arkeologiske og tekstuelle kilder, og en manglende forståelse av reindriften og den samiske kulturens egenart skapte fortsatt store problemer for reindriftssamer i norske rettsaler.

Arven etter Yngvar Nielsen ble etter hvert plukket opp av to professorer i historie, Jørn Sandnes og Kjell Haarstad. Sandnes og Haarstad var ansatt ved historisk institutt i Trondheim, og var særlig opptatt av lokalhistorie. Begge to vokste opp på store bondegårder; Sandnes i Snåsa og Haarstad i Selbu. Jørn Sandnes er en av de store nestorene innenfor lokalhistorie, og han var særlig opptatt av lokale stedsnavn og deres betydning. I 1984 ble han den første rektoren for Universitetet i Trondheim. Han var medlem i Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Det Norske Videnskabs-Akademi, han var styreformann for Trøndelag folkemuseum og styremedlem i

Landslaget for lokalhistorie. Han fikk et festskrift dedikert til seg da han gikk av med pensjon i 1996, en stor ære for en historiker. Jørn Sandnes var en vel ansett og respektert historieprofessor.¹⁶

Samtidig var han og Haarstad sterke forkjempere for Yngvar Nielsens fremrykkingsteori, og de tok en aktiv del i rettsaker mellom trønderske bønder og sørsamiske reindriftssamer. Hverken Haarstad eller Sandnes kunne snakke eller lese sørsamisk. De var hovedsakelig interessert i stedsnavn og agrarhistorie – de søkte å forstå den trønderske bondens historie. I 1973 skreiv Sandnes i *Historisk Tidsskrift*: «I det siste har det vist seg tegn til en økt interesse for utforskningen av sør-samenes eldre historie. Med den positive interesse som i dag vises studiet av fremmede kulturer generelt, må det være all grunn til å ofre oppmerksomhet på denne fremmede kultur *i vårt eget land.*»¹⁷ Det var de stedbundne bøndene som hørte til i området og på jorden, og ikke de omflakkende reindriftssamene. I likhet med Yngvar Nielsen var Sandnes og Haarstads viktigste argumenter for at sørsamene kom til Trøndelag i nyere tid at de ikke fant spor av sørsamer i historiske kilder. Det manglet sørsamiske stedsnavn, det manglet sørsamer i kirkebøker, det manglet historier fra bønder om sørsamisk reindrift. De tolket situasjonen slik at et fravær av tekstkilder som omtalte sørsamisk tilstedeværelse måtte bety et fravær av sørsamer. Bevæpnet med denne historiske forståelsen ble Sandnes og Haarstad benyttet som ekspertvitner i trønderske rettsaler for å støtte trønderske bønder.

Den første stadfestelsen av at Høyesterett nå hadde inntatt en ny holdning til sørsamisk reindrift, kom da Brekken-dommen ble avsagt i 1968. Dette var den første dommen som omhandlet sørsamisk reindrift som ble avsagt etter andre verdenskrig, men den var på ingen måter den siste. Saken handlet om hvorvidt Gæbrijen sjetje¹ hadde bruksrettigheter til privateide områder rundt Brekken i Røros kommune. Grunneierne hevdet at samene ikke hadde noen sterkere rett til å bruke området enn det en vanligvis ville fått som en følge av allemannsretten. Reindriftssamene derimot, mente at de hadde ervervet seg sterkere rettigheter gjennom bruk av området i løpet av minst de siste tre århundrene. De ble støttet av professor Knut Bergsland, professor i lingvistikk og ekspert på sørsamiske språk. Han hadde sammenfattet en oversikt hvor han argumenterte mot fremrykkingsteorien, og hvor han viste til flere kilder for sørsamisk tilstedeværelse i området som Nielsen, Sandnes og Haarstad hadde oversett. Men trumfkortet til reindriftssamene var ikke Bergslands redegjørelse, men en skriftlig avtale som ble inngått i 1873. I den ga grunneierne «flyttlappene» fritak for erstatningsansvar for skader som følger av reindrift. Dermed slo Høyesterett fast at samene utvilsomt hadde ervervet seg rettigheter utover allemannsretten, og at reindriften kunne fortsette. Dette var første gang siden introduksjonen av Felleslappeloven at sørsamiske beiterettigheter ikke måtte vike for norske bønders ønsker.¹⁸

De sørsamiske reindriftssamenes rettslige posisjon var dog langt fra sterk. Det kan vi se i en lang rekke rettsaker i fra 1981 og frem til 2001 som nådde helt til Høyesterett. Trollheimen-dommen i 1981, Korsjøfjell-dommen i 1988, Aursund-dommen i 1997 - i alle disse rettsakene tapte sørsamiske reindriftssamer. I disse tre sakene støttet Høyesterett seg i stor grad på Lappekommissjonens arbeid på 1890-tallet.

---

¹ En sjetje er et sørsamisk reindriftslag, som regel bestående av en eller flere sørsamiske familier som samarbeider om reindrift

Lappekommisjonen og nye rettssaker

I Trollheimen stilte grunneiere fra Oppdal, Sunndal, Surnadal og Rennebu to sørsamiske reindriftsfamilier for retten. Den gang da Felleslappeloven ble innført, så ble ikke Trollheimen gitt status som et reinbeitedistrikt. Med Tilleggslappeloven i 1897, ble det ulovlig å drive reindrift på privat grunn utenfor reinbeitedistriktene. Derfor mente grunneierne at det var ulovlig å drive reindrift på deres private grunn. Reindriftssamene hevdet derimot at det var over lang tid blitt drevet reindrift i Trollheimen. Dermed skulle Trollheimen også ha vært et reinbeitedistrikt etter Felleslappeloven. Ut ifra at sørsamer lenge hadde drevet reindrift i område, så mente reindriftssamene at de fortsatt hadde rett til å drive rein i Trollheimen.

Høyesterett la til grunn at Lappekommisjonen, som hadde kommet frem til at det ikke var drevet reindrift i området i årene før 1890-åra, hadde gjort en grundig undersøkelse. Teksten som Lappekommisjonen hadde produsert ble sett på som den beste informasjonen som retten kunne bruke for å ta en rettslig avgjørelse. Sørsamene på sin side førte arkeologiske funn og muntlige overlevninger som argumenter for at reindriften deres burde beskyttes ut fra alders bruks rett eller sedvanerett. Høyesterett konkluderte med at ja, man kunne finne beviser på at samene hadde hatt tilhold i Trollheimen. En kunne finne gamle gammeplasser og koier. Men de la til grunn en standard rettsoppfattelse for å bedømme om dette kunne gi rett etter alders bruk eller sedvane, og de fant ut at det kunne de ikke. De mente at koier og gammer ikke var «fast, varig og synbar innretning som er egnet til å gi beskjed om at det foregår bruk av området til reinbeite».¹⁹ Og selv når «reinen mer leilighetsvis har kommet inn på et område»,²⁰ så var ikke det tilstrekkelig for å slå fast at det burde vært et reinbeitedistrikt. Det var ikke bevist at reindriften var intensiv nok til å oppfylle det norske rettsvesens krav til opparbeidelse av rettigheter etter sedvanerett eller alders tids bruk.

Hovedkjernen i Høyesteretts argument var at Tilleggslappeloven gjorde reindrift utenfor reindistriktene ulovlig, og at Trollheimen etter Felleslappelovens avgjørelse ikke burde være et reindistrikt. Det var dermed tekstdokumenter skrevet i 1890-åra, som baserte seg på Yngvar Nielsens fremrykkingsteori som var det vitenskapelige grunnlaget for å ulovliggjøre reindriften i Trollheimen. I samtiden var Nielsens fremrykkingsteori under et stadig sterkere press, og argumentene i mot den vokste etter hvert som flere, slik som professor Bergsland, gikk den etter i sømmene. Dermed var det nok av en viss verdi at Sandnes og Haarstad fortsatt var villige til å støtte Nielsens teori i retten. I Trollheimen-dommen slo Høyesterett fast at det fantes et «omfattende dokumentmateriale» om konflikter mellom bønder om beite i fjellene, og at det derfor var rart at de ikke fant noen henvisninger til konflikter mellom bønder og reindriftssamer.²¹ Høyesterett godtok med andre ord Nielsens, Sandnes og Haarstads argument om at et fravær av skriftlige kilder om samer tilsier at det var et fravær av samer. I Korsjøfjell-dommen (1988) og Aursund-dommen (1997) baserte Høyesterett nok en gang seg på Lappekommisjonens arbeid, og dømte i favør grunneiere imot reindriftssamene.

Ny vurdering av Lappekommisjonen

Lappekommisjonens arbeid ble ikke ettergått med et kritisk blikk for Universitetsbibliotekar ved Vitenskapsmuseet i Trondheim, Anders Løøv transkriberte og publiserte kommisjonens kildegrunnlag i to deler, utgitt i 1991 og i 1998. Løøv var en svensk etnograf som etter hvert endte opp som ekspert på sørsamisk etnografi og historie. Han samarbeidet med sørsamiske organisasjoner, og var med på å utgi kildeskriftserien Dovletje, hvor hans transkribering ble publisert.²² Løøvs transkribering av Lappekommisjonens forhandlingsprotokoll kom til å bli veldig

viktig, fordi i forhandlingsprotokollen ligger de håndskrevne kildene som dannet grunnlaget for lappekommisjonens rapport – «erklæringer som private personer har avgitt for lappekommisjonen». Løøvs transkribering gjorde det enklere for interesserte parter – slik som Høyesterett – å sammenligne lappekommisjonens rapport med det faktiske kildegrunnlaget som den baserte seg på.

Løøvs transkripsjon fikk en innvirkning på utfallet til Selbu-saken i 2001. I Selbu-saken hadde eiere av 229 eiendommer saksøkt Saanti sijte og Gæbrijen sijte. Grunneierne mente at reindriftssamene kun hadde beiterett på statsallmenningen i reinbeitedistriktet, og stilte derfor samene erstatningspliktig for å ha brukt deres private grunn til reinbeite. Grunneierne mente at det ikke var noe beite på privat grunn før Felleslappeloven innførte reinbeitedistrikter i 1894, og at samene derfor ikke hadde noen rett til å bruke jorda til beite. Samene bestridde dette. De mente at reindrift krevde store arealer, at den var flyktig og etterlot få spor, og at det egentlig ikke hadde vært noen særlig konflikter mellom reindriften og grunneiernes interesser i Selbu reindistrikt. Høyesterett ga sørsamene medhold. Til dels skyldtes det fordi Løøvs transkribering fratok Lappekommisjonen legitimitet.

Høyesterett sammenholdt Løøvs transkribering med lappekommisjonens rapport, og det var særlig tre momenter som undergravde rapportens troverdighet. For det første, så ble det veldig tydelig at medlemmene i kommisjonen hadde et rasistisk syn på samer, noe som ikke var uvanlig da kommisjonen ble satt sammen i 1890-åra. For eksempel sammenlignet kommisjonen norske bønder og reindriftsamer: «Jordbrugerer under det flittige og møisommelige kultiverende Arbeide ofte er paalagt store Tyngsler og Byrder, medens Lappen, hvis Tilværelse vexler mellem Strabadser og Dovenskab, som Regel gaar ganske fri for saadanne.» I tillegg påpekte Høyesterett at det ikke var noen samer i Lappekommisjonen. Til sist viste Høyesterett til at «det hadde blitt foretatt forskyvninger mellom vitneforklaringer i protokollene og det som kom frem i Lappekommisjonens innberetning», altså at Lappekommisjonen hadde vridd på informantens ord for å understøtte en samefiendtlig politikk. Til slutt kritiserte Høyesterett Yngvar Niensens historiske metode. De viste for eksempel at Nielsen brukte en reiseskildring fra den trønderske historikeren og skolestifteren Gerhard Schøning fra 1773, hvor Schøning beskriver at han besøkte samene i Tydalen og at de hadde en viktig bosetning der. Lappekommisjonen, som hadde vært en viktig del av Høyesteretts argumenter imot Samiske beiterettigheter i 100 år, viste seg å være et heller problematisk stykke arbeid.²³

Utfallet av saken var også et resultat av at Høyesterett sterkere la til grunn en samisk rettsoppfattelse, særlig når det gjelder hvordan en kan vinne en rettighet etter sedvane eller alders tids bruk. De godtok at reindriften karakter gjorde at en måtte operere med rettslige prinsipper som var tilpasset den. I tidligere saker hadde Høyesterett ikke vært villig til å gå med på at det at reinsdyr hadde streifet inn på privat grunn tidligere, skulle gi reindriftsamene en rett til å streife der i fremtiden. Nå anerkjente de at reindriften krevde store arealer, og at et område som blir beitet på et år ikke er det samme som det neste året. Dermed fikk samene rett til å beite innenfor hele Selbu reinbeitedistrikt, og ikke kun i «kjerneområdene» hvor de hadde gjerdeplasser, kalvesteder eller tilholdssteder. I tillegg anerkjente Høyesterett at fordi samisk reindrift i større grad har en kultur for muntlig overlevering av historier og opplysninger, så måtte de i større grad godta at muntlige kilder tas i bruk i løsningen av fremtidige beitekonflikter.²⁴

Post-Script: Reindrift, sørsamisk kultur og Fosen-utbyggingen

Sørsamisk kultur er tett knyttet til reindrift. «Reindriften i seg selv er ikke bare en arbeidsplass. Den betyr så mye mer for oss. Det er en del av vår identitet. Jeg kan ikke forestille meg et liv uten reindrift. Hvem er jeg da?» uttalte Maja Kristine Jåma, medlem av en av de sørsamiske familiene som driver reindrift på Fosen i 2016. «Reindriften i sørsamisk område er selve bærebjelken til sørsamisk språk og kultur. Europas største vindkraftanlegg på land vil uten tvil få katastrofale følger for den sørsamiske reindriften på Fosen.», slo lederen i Norske Reindriftssamers Landsforbund og representant på Sametinget, Ellinor Marita Jåma fast.²⁵ Sørsamisk reindrift har vært under press i over hundre år. Selbu-saken var en stor seier, hvor det ble slått fast at sørsamer har rett til å beite på privat jord i Selbu. Lappekommissjonen, og systemet hvor jordbruk ble rangert som bedre og viktigere enn reindrift, stod for fall. Men det tok ikke lang tid før en annen ressursbruk kom i konflikt med sørsamiske reindriftsinteresser.

Produksjonen av kraft som vi konsumerer i Norge er grønn, og vi tenker kanskje for sjeldent over hvor store arealer den beslaglegger. Alta-utbyggingen ble i 1982 funnet lovlig av Høyesterett. Den førte til oppdemmingen av Alta-vassdraget, anleggelsen av et kraftverk, og til tap av viktige beiteområder for reindriftssamer. Den førte også til en stor debatt om den norske statens forhold til samene: utfallet av den debatten var at staten måtte etablere en ny samelov, det ble innført en sameparagraf i grunnloven, og sametinget ble åpna i 1989.²⁶ I tillegg har Norge skrevet under på ILO-konvensjon nr.169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater og FN-konvensjonen, som gir samene, som urfolk, et vern om deres kultur og levesett. Dermed har i utgangspunktet samiske reinbeiteområder i dag et sterkt vern mot det som har blitt kalt «grønn kolonialisering».

Da Fosen Vind fikk konsesjon til å anlegge en vindkraftpark på Storheia i 2010, hvor reindriftssamer har beitet flokkene sine siden 1500-tallet, protesterte samene. De anslo at som en følge av utbyggingen på Fosen, måtte de halvere flokken sin, og minimum en av de tre tradisjonelle siktene måtte legges ned. Deres klage ble avvist av Olje- og Energidepartementet i 2013. Fosen Vind fikk anledning til å bygge parken, sjøl om sørsamene anket saken videre til tingretten. I 2017 fant også Inntrøndelag tingrett at utbyggingen var lovlig, før lagmannsretten kom til samme konklusjon i 2020. I oktober i år var Høyesteretts innstilling klar: de fant at Fosen Vinds utbygging var i strid med Norges folkerettslige forpliktelser, spesifikt FN konvensjonens artikkel 27. Den gir etniske minoriteter rett til å dyrke sin egen kultur.²⁷ Fortsatt i dag er det få jurister som utdannes til å kunne forvalte samerett. Kun jurister utdannet i Tromsø har samerett som en del av sin obligatoriske opplæring. Dermed er det kanskje ikke så rart at samene måtte helt til Høyesterett for å nå en instans som var i stand til å treffe en avgjørelse som korresponderte med Norges folkerettslige forpliktelser.²⁸

Til tross for debatten i kjølvannet av Alta-utbyggingen og Norges folkerettslige forpliktelser, så fikk Fosen Vind lov til å bygge Europas største vindkraftanlegg i viktige sørsamiske reindriftsområder. Produksjonen av grønn energi og hensynet til det grønne skiftet trumfet hensynet til den truede sørsamiske kulturen, akkurat slik bønderes beiterett trumfet samenes beiterett gjennom 1900-tallet.

Vedlegg 1: «Gen-tester bør fremlegges» NRK 6.3.2009

11/8/21, 11:33 AM

Vil genteste sørsamene – NRK Sápmi - samiske nyheter, kultur og underholdning

Logg inn

– For intelligent til å være urfolk

Anders Fjellheim (78) har bare fem års folkeskole bak seg. Likevel tviler Rørosbygdene skogeierlag på om han er en same. – Han er altfor intelligent til å være urfolk, hevder de.

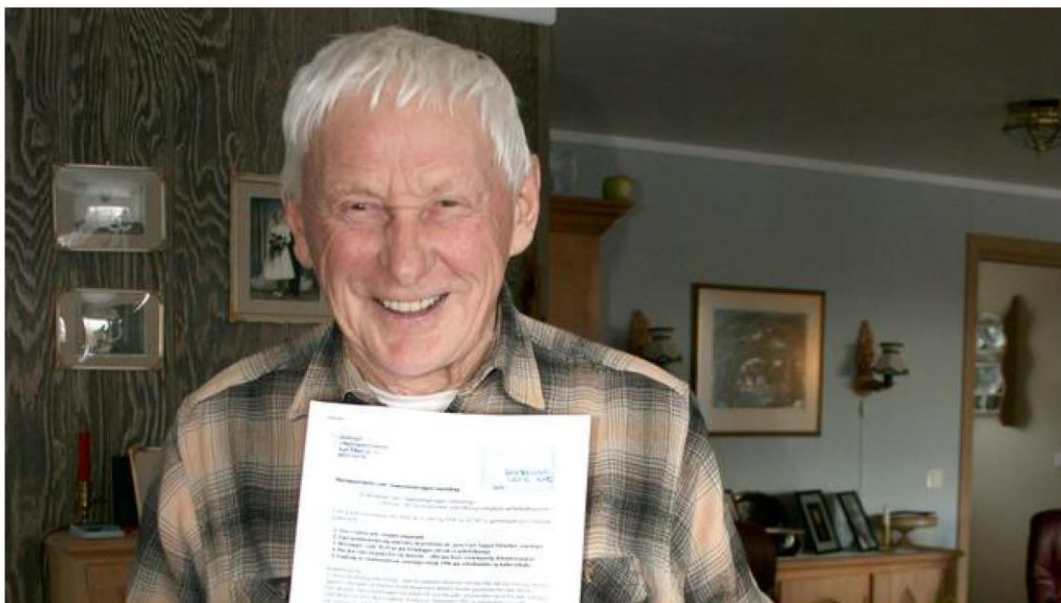

FOTO: DAN ROBERT LARSEN / NRK

Dan Robert Larsen
@doavttir

Publisert 6. mars 2009 kl. 13:06

! Artikkel er flere år gammel.

Rørosbygdene skogeierlag tviler på at sørsamene kan være ordentlige urfolk fordi de er for intelligente til det. Nå vil de genteste samene.

"Sru (Samerettsutvalget) refererer stadig til ILOs urfolksdeklarasjon. Da må Sru frembringe bevisene for hvem dette er--- Våre motparter her i Røros, de som er reindriftsutøvere i Riast/Hylling kan umulig tilhøre denne kategori mennesker---", skriver Rørosbygdene skogeierlag i sin [høringsuttalelse](#) om "Den nye sameretten".

– Altfor intelligente og høyt utdannede

Som et eksempel på altfor intelligente samer nevner Rørosbygdene skogeierlag Fjellheim-familien, som er den største reindriftsfamilien i Riast/Hylling.

"Dette er mennesker med meget høy intelligens (en iq går langt over andre familier i bygda) en stor del av dem har universitetsutdannelse bak seg", argumenterer Rørosbygdene skogeierlag.

<https://www.nrk.no/sapmi/vil-genteste-sorsamene-1.6511920>

1/5

11/8/21, 11:33 AM

Vil genteste sørsamene – NRK Sápmi - samiske nyheter, kultur og underholdning

Skogeierlaget vil sammenligne alle Fjellheim-brødrene (Anders, Paul, Martin og Sverre) både når det gjelder intelligens og utseende med Thor Heyerdahl.

"Her kan man trygt si: Ingen foran - Ingen ved siden." Derfor mener skogeierlaget at for de som bor i samme bygda som disse menneskene selvfølgelig har store problemer med å akseptere at de tilhører en urbefolkning.

'Disse ur-menneskene driver i dag en ren industrialisert reindrift— Gen-tester bør fremskaffes.'

– Skratta godt

Anders Fjellheim (78) er en av de som nevnes i høringsuttalelsen. Han synes på en måte dette er underholdende lesning, spesielt med tanke på at han bare har fem års folkeskole bak seg.

Reinflokken til Riast-Hylling reinbeitedistrikt
FOTO: NTB A RKM/FOTO ARNE A. TØNSET / SCANPIX

Resten av tiden som arbeidstøyr har han i reindrifta, helt til han pensjonerte seg for noen år siden.

– Jeg skratta godt da jeg leste denne høringsuttalelsen. Man skulle nesten tro at den er skrevet for 300 år siden, da samene ble sett på som mindreverdige, forklarer Anders Fjellheim mens han rister på hodet og ler.

HØR: [ANDERS FJELLHEIM SKRATTER](#)

– Ja, vi var vel kjent for å være skoleflink på den tiden da vi gikk på skole. Men for min del ble det bare med fem år på folkeskole under krigen, sier Fjellheim. Han har likevel

problemer med å skjønne hva skogeierlaget vil oppnå med å skrive noe slikt tøy.

– Dette er så dumt at det hæng itj på greip, understreker Fjellheim.

Han har ikke noe imot at noen kommer for å genteste ham, selv om han har problemer med å skjønne hva som skulle vært meningen med noe slikt.

Avdød bror hengt ut

Anders Fjellheim er den eldste de fire Fjellheim-brødrene på Røros, som blir nevnt i høringsuttalelsen til Rørosbygdene skogeierlag.

Den nesteldeste broren, [Paul Fjellheim \(1931-2008\)](#), var en sentral person innenfor reindriftspolitikken, og grunnla Samisk reindriftsskole. Han var også leder i Norske Reindriftsamers Riksforbund (NRL) i åtte år.

I år 2001 ble han medlem i utvalget som utredet hvilke rettigheter samene har til land og vann, som Finnmarkseiendommen i dag er et resultat av.

– Det var selvsagt han som var hovedaktøren bak dette særavotumet i Samerettsutvalget. Men jeg synes ikke det var særlig pent gjort av Rørosbygdene skogeierlag å blande han inn i dette etter hans død, sier Anders Fjellheim.

Den pensjonerte reindriftssamen er glad for at media griper fatt i denne saka. – Da kan jo alle se hvordan nivå de er på når de driver og diskuterer med samene, sier Fjellheim.

I ARBEIDSSVING: Gjørmund Broen (t.v.) og Jon Erik Hansson er her i ferd med å reparere et vindu på Arbeids Retts Tynset-kontor. Foto: Reidun Roe.

Rettsens mening

Ungdommenes viktige valg

Spjelden får vel uttrykket «Valgets kvaler» så mye mening som for de flere hundre niendeklassingene i fjellregionen som nå sitter fordyppet i studiekataloger og informasjon om allverdens yrke. Nå, i dagene fram mot 1. april, skal de velge retning for videre utdanning. Så langt har de lagt stein på stein i livets grunnmur. Nå skal krona legges på, og helst så bra at de har et fullverdig fundament å bygge sitt videre liv på.

For noen år siden hadde 16-åringene større frihet til å prøve og feile før de tok det endelige retningsvalget. Mange gikk både to og tre grunnkurs før de fant sin vei inn i yrkeslivet.

Nå er det mer hasardløst for elevene å gå fra grunnkurs til grunnkurs. Med Reform -94 har alle fått lovfestet rett til tre års utdanning. Dersom de som er niendeklassinger nå velger å gå tre forskjellige grunnkurs på tre år, har de brukt opp sine rettigheter. Foran det fjerde året kan de søke om plass på videregående kurs, men da blir de automatisk plassert bakerst i køen.

Dette har klart fort til at niendeklassingenes møte med det «voksne liv» må føles som en frontkollisjon. I motsetning til for tre år siden, tvinges de nå til å tenke strategisk og langsiktig. Synd, vil mange si, men med dagens stadig økende krav fra samfunnet rundt oss er dette et nødvendig ledd i utviklingen.

Dersom valget synes helt håpløst, er det fullt mulig å vente i ett år. Vi vil ikke anbefale noen å vente, men et friår kan brukes til å gå på folkehøgskole. Arbeidsmarkedet er nok dessverre å anse som tilnærmet lukket for 16-åringene. Arbeids Rett vil på det sterkeste oppfordre ungdommene til å lytte på erfaringer yrkesutøvere for de fyller ut søknadskjemaene. Jobb aktivt for å skaffe dere den informasjon dere føler behov for, og gjerne noen ekstra tips i tillegg. En aldri så liten moralsk pekefinger på valgets vei: Det finnes ingen lettvint vei til en jobb med høy trivselsfaktor og god lønn.

Redaktør: NILS MARTIN TIDEMANN
Disponent/ansvarlig utgiver: ARNE SUND

Kronikk

Av Sverre Fjellheim

I Arbeids Rett av 2/2-96 har Kjell Haarstad kommentert en kronikk jeg hadde i denne avisen den 15/1-96. Jeg mener fortsatt at det er ganske orkesløst å diskutere samisk historie med Haarstad, men da han etterlyser bl.a. kilder og insinuerer at jeg driver sitatfusks, må jeg be om spalteplass til noen korte kommentarer.

Holmslekt, reindrif og sitatfusks

Haarstad skrev i Nationen 13/12-95 bl.a. at det kom innflytende reindrifssamer til Rørostraktene på 1870- og 1880-tallet, og at hovedproblemet var at disse bragte med seg «en ny driftsform: den ekstensive reindriften». I sitt innlegg i Adresseavisen nevner han konkret en av disse «innflytterne», nemlig Paul Jonsen. Paul Jonsen var født i Frostviken i 1842 og giftet seg i 1867 med Sigrd Andersdatter Holm, datter av Anders Larsen. Han giftet seg altså inn i den gamle Holmslekta. Sigrd og Paul og deres familie videreførte tradisjonene med melkebruket i Gåebrien Sijte (det samiske navnet på Riast/Hylling reinbeitedistrikt). En slik driftsform var virkelig både intensiv og kreven. Reinen måtte fotfølges døgnet rundt. Det innebar at hele familien måtte delta i arbeidet, kvinne som mann, barn som voksen. Dette er godt dokumentert av dr. philos. Knut Bergsland i hans bok «Rørossamiske tekster» der Paul Jonsens datter, Julie Axmann f. 1877, var Bergslands hovedinformant. Der dokumenterer ikke Bergsland bare den Rørossamiske dialekten, men det er også et enestående etnografisk dokument som allerede regnes som en klassiker, og som gir et godt helhetsbilde av den Rørossamiske kulturen på slutten av 1800-tallet (Trykt i ny utgave 1993). Her forteller Julie i detalj om flytting, gjeting, melkin gog ysting m.m. Jan, hun presiserer til og med at faren, altså «innflytteren» Paul Jonsen var både flink og snar til å melke.

En mer kurios kilde som dokumenterer at Paul Jonsen melket rein ut hele 1800-tallet, er Norsk Turistforenings årsskrift for 1899.

Men de som har virkelig interesse av å sette seg inn i den dramatiske endringsprosessen i Rørostraktene ved overgangen fra reinmelking og intensiv reindrif til ekstensiv reindrif, anbefaler jeg å lese to artikler av dr. philos. Johs. Falkenberg i to av årbøkene til Saemien Sijte. Grunnlaget for Falkenbergs artikler er etnografiske studier som han foretok i Rørostraktene på 1940-tallet, da, som han selv sier, perioden 1900-1940 ennå var «full flombelysning» fordi mange av aktørene i denne endringsprosessen fremdeles var i live. Der kan han bl.a. fortelle at Paul Jonsen sluttet med det intensive

melkebruket i Gåebrien sijte i 1902-1905. Da var han over 60 år, og hadde vært med på å videreføre Rørossamenes og Holmslektas tradisjoner i mer enn 30 år, og var altså ingen «innflytter» som kom til distriktet med ekstensiv reindrif slik Haarstad vil ha det til. Essanddistriktet videreførte melketradisjonene til begynnelsen på 1920-tallet, mens Elgådistriktet drev det tradisjonelle melkebruket til begynnelsen på 1930-tallet.

Om konflikter

Haarstad hevder videre at Nationen av 13/12-95 at kildene ikke forteller om en eneste konflikt mellom samer og bønder for 1880-åra. I min kronikk ga jeg eksempler på en helt annen virkelighet. I den forbindelse viste jeg til episoder ved Riasten på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet hvor bondene ikke bare jaget samene med vold, men at også gammene deres ble brent. Originalkilden er Gaukdal sørenskrivrembetes tingbok nr. 9 fra 1799-1803. Dette må Haarstad kjenne til, bl.a. fordi Reitan også har behandlet disse episodene grundig i sin bygdebok for Ålen. Han må også kjenne mange av de andre kildene som dokumenterer at samene ble jaget bort for at bondene skulle kunne

utnytte den frodige grasveksten på de gamle troplassene til utmarks slått eller setervoller. Den mest siterte i den sammenheng er fra 1740-tallet der Major Schnitler skildrer hvordan bondene overtar gamle samiske boplasser/ troplasser til dette formålet, eller som det heter: «Til Eigne Sig det Støcke gras-land til deris Eigne Creaturer, og viser Finnen der fra». Eller definerer ikke Haarstad denne type trakassering som konflikt?

Sitatfusks

Det er både tragisk, uredlig og injurierende av Haarstad å beskyld meg for sitatfusks, og må bunne i mangel på saklige argumenter. Det sitatet Haarstad anwyder skal være konstruert av meg, står å lese i Lappkommissjonen av 1897 side 197 hvor det undertrykkes at hensikten med å dele beiteområdene inn i reinbeitedistrikter «omtrent udelukkende var at faa etablerede Fastboende». Det er for øvrig samme kommisjon som skriver at reindriften «virker som en Hemsko paa Udviklingen af bedre berettede og formaalstjenligere Samfundinteresser».

Fra min side avsluttes med dette avisdebatten om dette temaet.

Arbeids Rett for.....

10 år siden

I frustrasjon over AP's flertall i Røros k-styre har Høyre, Venstre, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet på Røros nå «funnet hverandre» og vil danne felles front mot AP. Kvintetten Ingalff Gålten, Eli Hossøien, Bjørg Amundsen, Ola Sandnes og Ole J. Kjellmark sier det ikke er utenkelig at de fire partiene vil legge fram et felles budsjettforslag og felles ordforekandidat.

25 år siden

Fra Undervisningsministeriet i Kuwait fikk HÅG på Røros nylig forespørsel om levering av pulter og stoler til skoler og barnehager. Fabrikkeier Håkon Granlund forteller at det ble ekspedert ei prøvesending med de aktuelle produktene før helga. Hvis stororden går i orden, må det ansettes flere folk ved bedriften. HÅG har tidligere levert stoler til flere afrikanske land.

50 år siden

Bortimot 3 000 mennesker overvar det første NM i langrenn etter frigjøringen da Alvdal idrettslag arrangerte 50 kilometer søndag. Norges avholdte kronprins gledet alle med sitt nerver. Torbjørn Vangen, Bul vant distansen på 3.31.01. Eivind Kveberg, Alvdal besatte fjerdeplassen på tida 3.38.42. Per Samuelshaug og Jon Bakken brot løpet. 47 av 82 anmeldte løpere startet i rennet.

¹ Akkurat hvor Pilt-Ola hentet flokkene sine er litt omstridt. De som skrev om historien da Pilt-Ola levde sa at han gikk til *Finnmarken*. Dermed har noen lokalhistorikere konkludert med at han vandret helt til dagens Finnmark. Sør-samiske historikere og reindriftshistorikere påpeker imidlertid at traktene rundt Røros også kunne bli omtalt som Finnmarken i Pilt-Olas tid, og dermed fremstår det som mest sannsynlig at Pilt-Ola kjøpte reinsdyra sine fra sør-samer rundt Røros.

² Jostein Blokhus, *Same-tida i Setesdal*, fvn.no 10.6.2015 <<https://www.fvn.no/nyheter/lokalt/i/6vQkL/same-tida-i-setesdal>>

³ Sigrid Marie Fjellheim Danielsen, *Reindriftssamenes rettsstilstand*, Bygdeforskning, Rapport 2/2014: 40-44

⁴ Ibid: 13-15

⁵ Tamreinlag ble opprettet flere plasser i sør Norge i Felles- og tilleggslappelovens kjølvann. I dag gjenstår det fire aktive tamreinlag. I 2016 var det Oppland, hvor det ikke er samisk reindrift, som leverte det nest største slaktevolumet av reinsdyrkjøtt i Norge. Se Rebecca Nedregotten Strand, *Rein kjærleik*, Nrk.no, 9.12.2016 <<https://www.nrk.no/natur/xl/rein-kjaerleik-1.13230116>>

⁶ Kjetil Bitustøyl og Anders Mousing, *Setesdal Ryfylke Villreinområde – Lang periode med tamrein*, villrein.no 28.9.2018 <<https://www.villrein.no/aktuelt/setesdal-ryfylke-villreinomrde-lang-periode-med-tamrein>> og Kjetil Bitustøyl og Anders Mousing, *Setesdal Austhei og Våmur-Roan Villreinområde*, villrein.no 24.8.2018, <<https://www.villrein.no/aktuelt/setesdal-austhei-og-vmur-roan-villreinomrde>>

⁷ Øyvind Ravna, *Samenes rett til land og vann, sett i lys av vekslende oppfatninger om samisk kultur I retts- og historievitenskapene*, Historisk Tidsskrift, bind 90, 2011 s.189-211: 195

⁸ Danielsen: 41-43

⁹ Ibid: 50

¹⁰ Marianne Reusch, 'Tålt bruk', *snl.no* <https://snl.no/t%C3%A5lt_bruk>

¹¹ Asbjørn Kolberg, *Dr. Yngvar Nielsen – helt eller skurk?* Forskning.no, 17.3.2017 <<https://blogg.forskning.no/i-grenseland-sorsamisk-i-midt-norge/dr-yngvar-nielsen--helt-eller-skurk/1097863>>

¹² Ravna: 195

¹³ Ibid

¹⁴ Danielsen: 44-46

¹⁵ Mikkel Berg-Nordlie, *Fornorsking*, *snl.no* <<https://snl.no/fornorsking>>

¹⁶ Aud M. Tretvik, *Jørn Sandnes*, *nbl.no* <https://nbl.snl.no/J%C3%B8rn_Sandnes>

¹⁷ Inger Zachrisson, *Ethnicity – conflicts on land use – Sámi and Norse in central Scandinavia in the Iron Age and Middle Ages*, UBAS International 1: 193-200: 195

¹⁸ Danielsen: 61-62, og Gunnar Eriksen, *Tilvenningen til samisk kultur og rettstenking i norsk Fellesrettspraksis*, Kart og Plan, Vol. 62, 4-2002 pp. 228-245: 237

¹⁹ Danielsen: 62-64

²⁰ Eriksen: 239

²¹ Danielsen: 65

²² Stein Olle Johansen, *Anders Løov – forsker i sorsamisk etnografi og historie* <<https://www.ntnu.no/blogger/ub-spesialsamlinger/2017/02/10/anders-loov-forsker-i-sorsamisk-etnografi-og-historie/>>

²³ Danielsen: 75-78

²⁴ Eriksen: 243-244

²⁵ Eva Maria Fjellheim, *Vindmøller truer sorsamisk kultur*, Radikal Portal 7.9.2016
<<https://radikalportal.no/2016/09/07/vindmoller-truer-sorsamisk-kultur-1/>>

²⁶ Mikkel Berg-Nordlie og Knut Are Tvedt, *Alta-saken*, snl.no 5.8.2019, <<https://snl.no/Alta-saken>>

²⁷ Grete Holstad, Fosen-samene vant stort i Høyesterett, 11.10.2021, *Adressa.no*
<<https://www.adressa.no/pluss/nyheter/2021/10/11/Fosen-samene-vant-stort-i-H%C3%B8yesterett-24676027.ece?rs4181431636374673091&t=3>>

²⁸ Gunnar Eriksen, Ånde Somby og Øyvind Ravna *Den norske rettsstaten er ignorant overfor internasjonale menneskerettigheter*, khrono.no 02.11.2021 <<https://khrono.no/den-norske-rettsstaten-er-ignorant-overfor-internasjonale-menneskerettigheter/627678?fbclid=IwAR330KzBx4eSgo-9aGZZ7NR3AHCrN32ppuoz6YjnXBCsZA3GhY0fyq4SqEE>>